

MICHELLE HAAS

KOMT ER OORLOG?

EN 33 ANDERE VRAGEN
OVER DEFENSIE

P E L C K M A N S

KOMT ER OORLOG?

EN 33 ANDERE VRAGEN
OVER DEFENSIE

INHOUD

Woord vooraf door prof. dr. Sven Biscop 6

Inleiding: onderweg naar Narva 9

DEEL I EUROPA ONDER DREIGING

Is tachtig jaar vrede nu voorbij? 19

Lopen we gevaar in België en Nederland? 22

Wat betekent artikel 5 van de NAVO? 27

Trekken de Amerikanen zich terug uit Europa? 31

Kan de Europese Unie nog meespelen op het internationale toneel? 36

Was NAVO-expansie een historische fout? 42

Waarom steunen wij Oekraïne? 46

Is China een bedreiging voor Europa? 49

DEEL II DISCUSSIES OVER DEFENSIE

Zorgen meer wapens voor vrede? 57

Moeten we niet gewoon meer investeren in diplomatie? 61

Moeten we kiezen tussen tanks of pensioenen? 65

Is afschrikking de juiste strategie? 69

Is defensie een politiek rechts thema? 73

Vergeten we de klimaatcrisis? 77

Mag je nog pacifist zijn? 82

Is oorlog ooit gerechtvaardigd? 87

DEEL III

HERBEWAPENING VAN ONZE MAATSCHAPPIJ

Is er sprake van militarisering van onze samenleving? 95

Heb je een noodpakket nodig? 99

Zouden alle jongeren moeten leren schieten? 102

Wat betekent weerbaarheid? 106

Komt de dienstplicht terug? 110

Heeft protesteren tegen oorlogen nut? 115

DEEL IV

DEFENSIE ACHTER DE SCHERMEN

Is defensie een mannenwereld? 123

Waarom gaat er zoveel geld naar defensie? 127

Hoe kiezen we onze wapens? 132

Wie beslist er over oorlog en vrede? 136

DEEL V

DE OORLOG VAN MORGEN

Wat is informatieoorlog? 143

Hoe ziet het front in Oekraïne eruit? 147

Zijn dure gevechtsvliegtuigen nog nodig in het dronetijdperk? 150

Komt er een Europees leger? 154

Vormen kernwapens nog een bedreiging? 158

Komt er oorlog tussen China en de Verenigde Staten? 163

Moeten we nog ingrijpen in humanitaire crisissen? 167

Epiloog: Komt er oorlog? 173

Dankwoord 177

Bibliografie 179

WOORD VOORAF

Door prof. dr. Sven Biscop

Mensen en dingen kapotmaken tot je politieke doel is bereikt. Dat is, vrij vertaald naar de grote strateeg Carl von Clausewitz, oorlog. Mensen, dat zijn soldaten, en dingen, dat zijn militaire installaties en materieel. Maar ook burgers en de kritieke infrastructuur die nodig is om onze samenleving te doen functioneren: geen enkele oorlog ontziet uiteindelijk de burgerbevolking.

Als het oorlog is, kan de staat een beroep doen op een hele reeks instrumenten en acties die in vreedstijd niet gebruikt mogen worden. Militaire actie, uiteraard, maar ook economische blokkades, sabotage, en andere zogenaamde 'hybride' acties om de vijand te ondermijnen.

Een oorlog kan totaal zijn, met als doel de vijand volledig te verslaan en een ander bewind aan de macht te brengen. Dat is wat Rusland beoogde toen het in 2022 Oekraïne binnenviel. Oekraïne vecht voor zijn overleven en mobiliseert dan ook de volledige maatschappij: de mensen, de economie, de staat – alles en iedereen wordt ingezet. Ook onze oorlog tegen de zelfverklaarde 'Islamitische Staat' in 2014-2019 was een totale oorlog. We vochten niet om IS naar de onderhandelingstafel te dwingen, maar om hen te vernietigen.

Een oorlog kan echter ook gelimiteerd zijn, met een specifiek doel, zonder een 'regime change' na te streven: een opstand beëindigen bijvoorbeeld, of een provincie veroveren, of de veiligheid van een scheepvaartroute verzekeren. Dan is het belangrijk dat doel heel precies te definiëren. Een oorlog om democratie te brengen en de mensenrechten te handhaven, riskeert zijn doel nooit te bereiken en dus eindeloos te worden – en zinloos. Wie in een oorlog verwickeld geraakt, of een oorlog begint, moet dus heel precies analy-

seren wat de aard van die oorlog is. Dat confronteert ons met fundamentele vragen in het publieke debat over dreiging, de plaats van defensie in onze maatschappij en onze weerbaarheid, precies de thema's die dit boek wil ontleden.

Bovenal blijft het cruciaal om een onderscheid te blijven maken tussen oorlog en vrede. Wij zijn op dit moment niet in oorlog met Rusland. Anders zouden wij Russische soldaten doden en zou Rusland onze soldaten proberen te doden. Anders zou heel België een doelwit zijn voor Russische militaire aanvallen en zouden wij doelwitten in Rusland zelf aanvallen, boven op de gevechten in Oekraïne.

Er is hier veel verwarring over omdat Rusland ook in vreedstijd illegale 'hybride' acties onderneemt tegen ons: desinformatie verspreiden, met drones onze luchthaven verstoren, om klassieke spionage niet te vergeten. Maar dat betekent nog niet dat het oorlog is – wel dat Rusland een rivaal is. Er kan echter nog steeds oorlog van komen, al is dat zeker niet onvermijdelijk.

Staten werken samen om gedeelde belangen te realiseren. Staten beconcurreren elkaar ook, met respect voor de regels van de internationale rechtsorde, om exportmarkten, grondstoffen en invloed. Maar sommige staten overtreden de regels en gebruiken illegale middelen. Normale concurrentie, ook tussen bevriende landen, wordt dan rivaliteit. Veel staten zijn tegelijk partner of zelfs militair bondgenoot, concurrent, en rivaal, naargelang van het dossier.

Rusland is vandaag haast alleen nog een rivaal. En als rivaliteit te ver gaat, kan ze wel omslaan in oorlog. Een hybride actie kan ook mensen doden, door een ziekenhuis stil te leggen bijvoorbeeld, of kan een heel land lamleggen. Wij kunnen op dat moment beslissen dat als een oorlogsdaad te beschouwen en als zodanig te reageren. Dat staat ook zo expliciet in het Strategisch Concept van de NAVO, precies om Rusland ervan af te schrikken te ver te gaan in zijn hybride acties.

Ook al zijn wij vandaag niet in oorlog, het risico is dus wel degelijk heel reëel. Mocht Rusland ooit de indruk krijgen dat we Oekraïne laten vallen, dan gaat het andere staten tot doelwit nemen, zoals Georgië en Moldavië. Dat kan

iedereen gewoon nalezen in de publieke strategische documenten van het Kremlin. Rusland vindt dat alle voormalige Sovjetrepublieken thuishoren in zijn invloedssfeer – goedschiks of kwaadschiks. Ook de Baltische staten dus, onze bondgenoten in de Europese Unie en de NAVO.

Daarom moeten wij ons voorbereiden op oorlog: niet alleen het leger, maar de hele samenleving. Hoe overtuigender onze voorbereiding, hoe sterker onze afschrikkingskracht. Onze samenleving is deze oorlogsdreiging niet meer gewoon. Het is dan ook normaal dat dit veel vragen oproept.

Oorlog en vrede vragen analyse – genuanceerde analyse. Het doet deugd om te zien hoe in België een nieuwe generatie jonge analisten is opgestaan die vanop onze universiteiten het academische en het publieke debat voeden en de vele vragen die mensen, beleidsmakers inclusief, zich stellen, proberen te beantwoorden. Met feitenkennis en een genuanceerd oordeel over wat er in de wereld rondom ons gebeurt en hoe we daarmee kunnen omgaan. Een van de taken van het Egmont Instituut, als denktank die nauw samenwerkt met Buitenlandse Zaken, is om de beste wetenschappers samen te brengen en met hun scherpe analyse de beleidsvorming te voeden.

Michelle Haas, mijn collega-onderzoeker zowel aan de Universiteit Gent als aan het Egmont Instituut, is op korte tijd een van de meest prominente stemmen in het defensiedebat geworden. Wie dit boek leest, begrijpt meteen waarom.

*Prof. dr. Sven Biscop,
Universiteit Gent & Egmont
Koninklijk Instituut voor Internationale Betrekkingen*

INLEIDING: ONDERWEG NAAR NARVA

Onze eindbestemming was Narva, de stad waar ik zoveel over had gelezen. De sfeer was voelbaar gespannen. Ik was zelf ook nerveus, vooral uit nieuwsgierigheid. Nog nooit was ik zo dicht bij Rusland geweest. De afstand tussen Estland en Rusland werd slechts bepaald door een rivier, die in werkelijkheid nog smaller leek dan op de foto's, overspannen door 'de Vriendschapsbrug'. De vissers konden gemakkelijk naar elkaar roepen. Misschien was er zelfs concurrentie over wie de beste vangst zou binnenhalen.

Het was geen gewone dag. Er waren veel mensen op straat en er lagen opvallend veel lege alcoholflessen rond de banken in de parkjes. Het was de ochtend na Bevrijdingsdag, een belangrijke Russische feestdag. Aan de overkant van de rivier had het Russische bestuur van het stadje Ivangorod een grote stelling opgebouwd, met schermen en luidsprekers. Beelden van de viering werden uitgezonden, en met grote luidsprekers konden de inwoners van Narva meeluisteren naar de speech van Poetin. Voor sommigen in Narva was het een mooi feest geweest, een manier om verbondenheid te voelen met de Russische cultuur, vanop NAVO-grondgebied, waar ze sinds het begin van de grootschalige oorlog tegen een meestal dichte grens aan botsten. Maar niet iedereen dacht er zo over.

Recht tegenover die Russische stellage, aan de andere kant van de Vriendschapsbrug, hing een gigantische poster. De ene helft van de afbeelding was het gezicht van Hitler, de andere helft het gezicht van Poetin, met in het groot de tekst: PUTLER WAR CRIMINAL. De breuklijn kan moeilijk groter zijn dan hier. De naam van de brug moeten ze misschien eens herzien.

De dagen voordien trok ik langs enkele plekken in Estland. Het was een van de meest indrukwekkende tripjes van mijn zoektocht naar antwoorden over geopolitiek en defensie. Ik was op pad met een bevriende Estse professor, zijn vrouw – gespecialiseerd in Estse en Russische literatuur – en mijn vader. We trokken langs plekken die elk op hun eigen manier iets vertelden over de geschiedenis en de dreiging in het land.

Ze vertelden me over de Oudgelovigen, een religieuze gemeenschap die zich in de zeventiende eeuw had afgescheiden van de officiële Russisch-Orthodoxe kerk. Kerkhervormingen die voor ons banaal lijken, zoals het maken van het kruisteken met drie vingers in plaats van twee, waren voor hen onaanvaardbaar. Vanuit hun perspectief brachten die hervormingen hun geloof in gevaar. Ze hielden vast aan hun tradities en moesten vluchten, onder meer naar Estland. Daar bouwden ze dorpen langs het Peipusmeer. Het was er prachtig: het meer was zo gigantisch dat het aanvoelde als een kalme zee.

Een gemeenschap van Oudgelovigen riep bij mij een beeld op van soberheid, maar dat bleek niet te kloppen. Langs die zee leefden ze in een lange straat van houten huizen in zachte tinten, met mokken die als versiering aan een boom hingen, een bijna feestelijke rust en een speelse creativiteit die overal terugkwam. Sommige bewoners kwamen nieuwsgierig kijken wie we waren, anderen lieten duidelijk merken dat ze liever geen bezoekers hadden. Begrijpelijk. Misschien toch iets soberder onder de creatieve oppervlakte.

We reden verder naar Viivikonna, een voormalige mijnstad die vaak als een 'ghost town' wordt omschreven. De eerste bewoners kwamen hier in de tijd van de Republiek Estland, in de jaren dertig van de vorige eeuw. Toen Estland onder Sovjetbezetting viel, werd Viivikonna een kleine stad. Vanuit verschillende uithoeken van het Sovjetrijk trokken arbeiders naar deze plek voor

werk. De productiviteit groeide: vanuit Viivikonna werd tot wel 200.000 ton olieschalie per jaar geproduceerd. Maar zoals alle grondstoffen was de voorraad niet oneindig. In de jaren zeventig trokken mensen weer weg, en met de val van de Sovjet-Unie werd de plek nagenoeg volledig verlaten. Toch zijn er enkele tientallen bewoners gebleven, die in een apocalypsachtig decor nieuw leven creëerden. We zagen iemand in zijn tuintje werken en er was zelfs een klein speelplaatsje gebouwd. Ik ben benieuwd hoe het er over enkele decennia uitziet. Het was er mooi, maar mijn lokale vrienden waren minder enthousiast. 'Dit is geen echte ghost town', klonk het bijna teleurgesteld. 'We moeten verder.'

Onze volgende halte was een plek die op veel kaarten niet staat aangeduid: Sirgala. Ook hier woonden vroeger arbeiders om in de olieschaliemijnen in de regio te werken. De sfeer was anders. Dit was echt verlaten. We kwamen niemand tegen. Het voelde griezelig aan: ingestorte gebouwen, een versleten apenknuffel met scheefgezakte ogen tegen een muur en anarchistische graffiti. We passeerden een oude Sovjetspeelplaats, met metalen constructies en een harde ondergrond, niet bepaald ontworpen met kinderveiligheid in gedachten.

Toch bleken we niet volledig alleen te zijn. Er verscheen plots een man uit een gebouw dat op instorten stond. Met wankele, dronken passen liep hij onze richting uit. Misschien had hij ook Bevrijdingsdag gevierd. Hij sprak luid Russisch, schijnbaar vriendelijk, maar duidelijk agressief. Mijn professor ging rustig het gesprek aan. Ik begreep niet wat ze zeiden, maar de man keek me indringend aan en ik besepte dat het geen goed idee zou zijn om hier alleen naartoe te gaan. Na een poosje droop de man af.

Met die opgebouwde spanning en nieuwsgierigheid kwamen we aan in Narva. Het is de plek waar Carlo Masala zijn boek *Als Rusland wint: een scenario* begint. In maart 2028 trekken Russische troepen over de Vriendschapsbrug en veroveren ze de stad. De aanval op de Baltische staten is begonnen. In zijn bestseller beschrijft hij natuurlijk een fictief scenario, maar voor velen in Estland klinkt dat helemaal niet zo onrealistisch. Al in 2014, met de Russische agressie in Oost-Oekraïne en op de Krim, stond er een vraag centraal in het maatschappelijk debat: 'Is Narva next?'

*“ We liepen rond en door
de gebouwen en ik
dacht: komt er oorlog?
Die vraag lijkt nergens
zo relevant als hier.
Met die gedachte door
me heen maakte ik
een foto van het gebouw
en de spiegel. ”*

In die smalle rivier, waar Russische en Estse vissers naar elkaar kunnen roepen, ligt ook een eilandje: Kreenholm. Ik kende de plek niet, maar mijn contacten hadden een bezoek geregeld aan het gesloten gebied om me de geschiedenis te kunnen vertellen. We kwamen aan op een verlaten locatie, afgesloten met hoge hekken, maar het was ooit een levendige plek. In de negentiende eeuw werd er op dat eilandje een textielfabriek gebouwd. Het bedrijf werd opgericht in 1857, in de tijd van het Russische rijk, door Ludwig Knoop. Zijn textielfabriek groeide uit tot de grootste van heel Europa. Het maakte hem een van de meest succesvolle ondernemers van zijn tijd; tsaar Alexander II benoemde hem tot baron.

Er werkten tot wel tienduizend mensen, in erbarmelijke omstandigheden, zoals bij de meeste arbeiders in de Industriële Revolutie. In 1872 kwamen honderden van hen in opstand. De onrust werd aangewakkerd door een cholera-uitbraak. Het werd een van de eerste en grootste stakingen in het Russische rijk in die periode. Met hun eisen werd nauwelijks iets gedaan en het leger werd ingezet om de protesten neer te slaan.

We keken naar een monument, waarvan het landschap errond duidelijk niet meer onderhouden werd, en dat door het besloten karakter van het terrein slechts door enkele tientallen mensen per maand wordt bezocht. Ondanks dat er tijdens de staking vooral mannelijke arbeiders waren, was Kreenholm tegen de tijd van de bouw van het monument vooral een vrouwelijke plek geworden. Centraal in het monument staat een vrouw, achter haar een groep mannen en vrouwen.

De tijden zijn veranderd. Dat leert ook de verdere familiegeschiedenis van baron Ludwig Knoop. Zijn achterkleindochter stond hier anderhalve eeuw later ook, maar vanuit een totaal andere positie. Niet als onderdrukte arbeider onder het Russische regime, maar als voorzitter van de Europese Commissie. Ursula von der Leyen bezocht in oktober 2022 de verlaten fabriek en zei dat de sprookjes van haar jeugd van deze plek kwamen.

Wie weet worden die sprookjes vervangen door een herhaling van het lot van Kreenholm. Opnieuw een gebied onder het Russische rijk, maar dan onder

het regime van Poetin. We liepen rond en door de gebouwen en ik dacht: komt er oorlog? Die vraag lijkt nergens zo relevant als hier. Met die gedachte door me heen maakte ik een foto van het gebouw en de spiegel. Toevallig stond mijn professor achter me om het moment vast te leggen.

Terug in België voelen die verhalen uit de Sovjetgeschiedenis en scenario's voor de dreigende toekomst opnieuw ver weg. Soms zien we mysterieuze drones over ons grondgebied vliegen of lezen we over verdachte schepen aan onze kust, maar het idee dat Russische soldaten ooit over de Erasmusbrug in Rotterdam zouden marcheren, klinkt ondenkbaar. Ook waarschuwingen over het gebrek aan luchtafweer lijken soms overdreven. Raketten die Europese instellingen in Brussel raken, klinken als theoretische doemdenkerij, niet als een realistisch scenario.

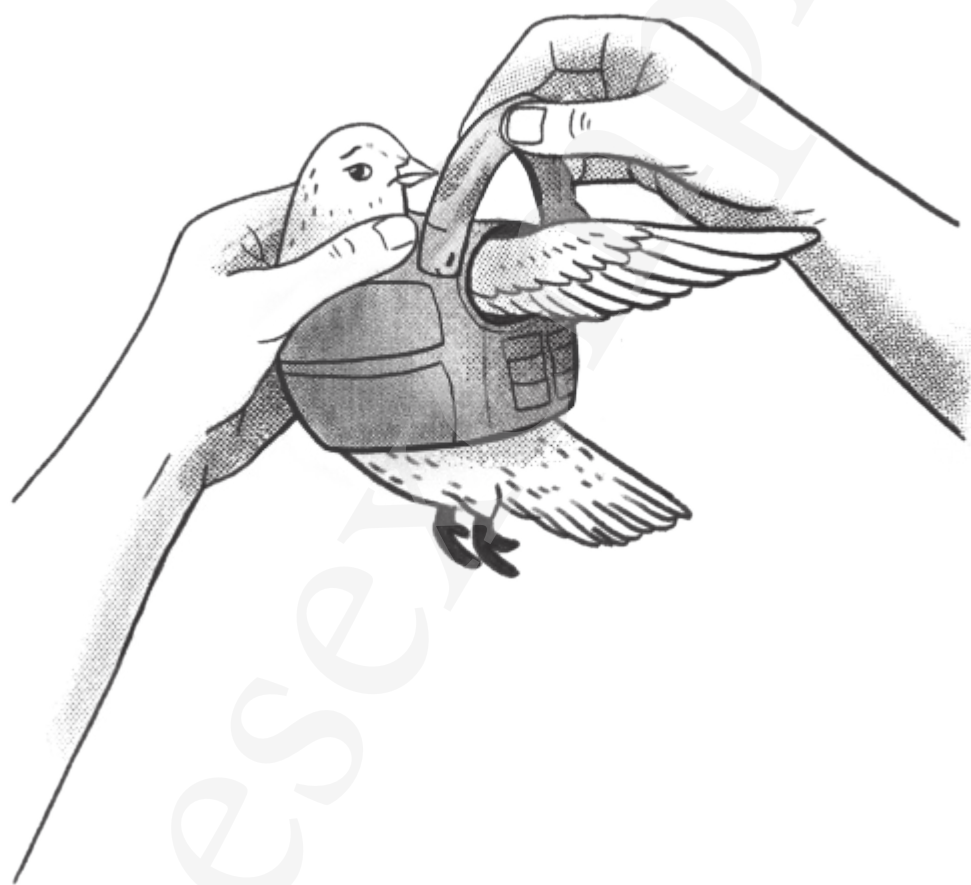
En toch is oorlog ook hier geen abstract begrip meer. Alleen ervaren we die dreiging anders. Voor ons is ze relatief nieuw en moeilijker te plaatsen. De grootschalige oorlog in Oekraïne, die ondertussen al meer dan vier jaar duurt, heeft een werkelijkheid teruggebracht die voor twee generaties definitief tot het verleden leek te behoren. Oorlog is opnieuw in de buurt. Maar met de schijnbare absolute bescherming van de Verenigde Staten leek onze eigen kwetsbaarheid beperkt. Sinds 2025 is ook dat geen vanzelfsprekendheid meer. Europa is kwetsbaar. Dat houdt mensen wakker. Volgens UNICEF is zeven op de tien Nederlandse jongeren bang voor oorlog in Nederland. Ook in België vreest een meerderheid een Derde Wereldoorlog. Moeten we bang zijn voor oorlog?

Ik bevind me in een luxepositie om die vraag dagelijks te proberen te beantwoorden. Het wereldnieuws en de impact ervan op Europese veiligheid volg ik als fulltimejob. Dat is een privilege, omdat inzicht me rust geeft in een geopolitieke werkelijkheid die voortdurend in beweging is. Tegelijkertijd is het confronterend. Zelfs met onbeperkte overuren is het tempo nauwelijks bij te houden. Ik vraag me vaak af hoe iedereen zich staande houdt in de continue nieuwsstroom.

De afgelopen tien jaar ben ik vanuit verschillende posities bezig geweest met het wereldnieuws, ook zoekende naar houvast en antwoorden. Daarbij botste ik regelmatig op spanningen in mijn eigen denken. Lange tijd was ik principieel tegen geweld, maar ik had nooit onder een repressief regime geleefd waarin vreedzaam protesteren misschien geen optie meer is. Ik vond dat Europa zich strategisch onafhankelijker moest maken van de Verenigde Staten, maar was tegelijkertijd terughoudend om hogere defensie-uitgaven te verdedigen.

Het stond zeker niet in de sterren geschreven dat ik defensie-experte zou worden. Als jongere schreef ik in mijn dagboeken wel al over conflicten, maar vaak vanuit een wantrouwen tegenover de militaire wereld. Vandaag ben ik ervan overtuigd dat rechtvaardig buitenlands beleid niet langer los te denken valt van investeringen in defensie. Niet omdat oorlog wenselijk is, maar omdat afwezigheid van bescherming zelden tot vrede leidt. De Russische dreiging is geen academisch concept, maar een concrete uitdaging op korte termijn. En met het aantreden van Trump in 2025 is ook de vertrouwde trans-Atlantische relatie in een openlijke crisis terechtgekomen.

Dit boek is het resultaat van die zoektocht naar antwoorden over geopolitiek en defensie, die eindigt met de vraag: komt er oorlog? Maar om daar te komen, moeten we eerst onze weg vinden langs andere vragen. Over de manieren waarop Europa vandaag onder dreiging staat, over hoe we fundamentele discussies over defensie kunnen voeren, over wat het verhaal van herbewapening betekent voor onze maatschappij, en over hoe oorlogsvoering zelf aan het veranderen is. Ik deel er de inzichten in die ik onderweg heb opgedaan: door inspirerende mensen te ontmoeten, onderzoek te doen en het maatschappelijk debat van nabij te volgen. Antwoorden zijn zelden zwart-wit, het zijn juist nuance en onze overtuigingen in vraag durven stellen die me die houvast hebben gegeven. Dit is geen pleidooi of definitief oordeel. Wat volgt is een poging om beter te begrijpen wat er op ons afkomt.

DEEL I
**EUROPA
ONDER
DREIGING**

*Vrede als vanzelfsprekendheid
is misschien wel
het mooiste wat je een
samenleving kunt wensen.
Maar er schuilt
ook een risico in.
Vrede is per definitie tijdelijk.*